VOC in Japan

Betrekkingen tussen Hollanders en Japanners in de Edo-periode, tussen 1602-1795

Michiel de Winter

06-10-2006

Inleiding

De voorgeschiedenis vanuit Hollands oogpunt

Het is het jaar 1498 als Portugal voor het eerst vaarroutes ontdekt naar Azië. Deze ontdekking blijkt voor de Portugezen van geweldig belang: in Azië zijn namelijk allerlei specerijen en andere gewassen te vinden, waar in Europa een grote vraag naar is sinds de ontdekking van Amerika. Deze vaarroutes weten de Portugezen strikt geheim te houden, en zo begint de monopolie op de Oost.

Uiteraard willen alle andere landen die actief zijn in de handel, zoals Engeland, Frankrijk en niet te vergeten de Republiek, dolgraag deze monopolie verbreken en zelf handel drijven in het oosten. Voor de Republiek brengt Jan Huygen van Linschoten de uitkomst. Van Linschoten was in 1577 met de Portugezen meegegaan naar Azië, en had daar als klerk van de aartsbisschop van Goa studie gemaakt van het Portugese rijk in Azië. Toen zijn baas overleed, besloot hij terug te gaan naar Europa, en kwam hij in 1592 weer aan in Nederland.

Met de informatie die Van Linschoten met zich meebracht, konden de Nederlandse compagnieën, de VOC bestond nog niet, plannen gaan maken voor een expeditie naar het Oosten. In 1595 was het de Compagnie van Verre die als eerste de tocht waagde. Vier zwaarbewapende schepen vertrokken met als doel de Portugese monopolie in peper te breken. In 1597 keerden drie van de schepen terug; commercieel was de reis een flop, maar het was wel duidelijk geworden dat de Portugezen niet nodig waren voor de handel in peper. Vanaf dit moment zouden er vele expedities worden ondernomen vanuit Nederland.

In 1542 werd het eerste contact tussen Europa en Japan gelegd. De Portugezen legden handelsposten aan, en introduceerden Westerse producten, zoals het lontmusket. Deze musketten werden direct gekopieerd en verbeterd, maar speciale aandacht kreeg het niet. De belangrijkste oorzaak was de oorlog die in het land zelf gaande was.

De voorgeschiedenis vanuit Japans oogpunt

Op het moment dat de Portugezen hun intrede doen in Japan, is in Japan de grootste burgeroorlog die het land ooit gekend heeft op zijn hoogtepunt. In de ‘Sengoku-Jidai’, ofwel de ‘eeuw van de strijdende provincies’, wordt er gestreden door verschillende machthebbers, de zogenaamde Daimyo[1], om de titel van Shogun. De shogun was de machtigste man in Japan; slechts de keizer was nog hoger, maar zijn functie was tot slechts ceremonieel geworden.

Het is 1467 als Japan in verdeeldheid raakt door een conflict over de opvolging van de overleden shogun. Er wordt een nieuwe benoemd, maar door heel Japan heen staan verschillende grote krijgsheren op, om zich deze titel toe te eigenen. Geen van hen weet echter de rest te overtuigen, en zo blijven de verschillende provincies in oorlog. Pas in 1565 komt hier verandering in. In dit jaar wordt de zittende shogun vermoord, en begint de strijd georganiseerder te draaien.

Oda Nobunaga is een daimyo die bezig is geweest zijn macht in zijn gebied te versterken, en zijn gebied te vergroten. Als in 1560 Imagawa Yoshimoto, een collega daimyo, besluit naar de hoofdstad te treken om zichzelf tot shogun uit te roepen en daarbij over Nobunaga’s land wil trekken, besluit Nobunaga hem aan te vallen. Yoshimoto wordt verslagen, waardoor daimyo Tokugawa Ieyasu meer lucht krijgt om zich te versterken. Hij sluit een verbond met Nobunaga. Samen veroveren ze enkele provincies. Dan komt daimyo Ashikaga Yoshiaki naar hen toe, en vraagt hulp. Voor Nobunaga is dit hét moment om zich in de nationale strijd te werpen, en in 1568 trekt hij Kyoto binnen en laat zich tot shogun uitroepen.

De relatie tussen Nobunaga en Yoshiaki verloopt echter slecht. Om zich van Nobunaga te ontdoen, vormt Yoshiaki, die zelf geen leger heeft, een verbond met alle vijanden van Nobunaga; dit zijn er namelijk nogal wat. Hoewel Yoshiaki al snel van het toneel verdwijnt,

[1] Een daimyo was een leenheer die een stuk grond in leen had van het rijk.

heeft Nobunaga het de rest van zijn leven druk met het verslaan van deze vijanden. Mede dankzij de hulp van Ieyasu weet hij hierin te slagen. Als hij in 1582 de Takeda-familie[2], een van zijn twee belangrijkste vijanden, verslaat, heeft hij ondertussen al bijna tweederde van Japan verovert en onder zijn bevel gezet.

Nog datzelfde jaar is er al een campagne gestart tegen de tweede belangrijke vijand: de Mori. De campagne bestond uit twee legers, waarvan er een werd geleid door Toyotomi Hideyoshi. Om de totale macht naar zich toe te trekken, laat Akechi Mitsuhide, de andere legerleider, Nobunaga in de val lopen, en vermoord hem. Zodra Hideyoshi hoort van dit verraad, sluit hij een wapenstilstand met de Mori. Nog de volgende dag trekt hij op naar Mitsuhide, en verslaat hem.

Om opstanden te voorkomen, zorgde hij dat de nieuwe macht in handen kwam van de nazaten van Nobunaga, en daarbij één van de belangrijkste vertegenwoordigers werd. Zo kreeg hij alle macht, en de werkelijke opvolgers probeerden zichzelf op te werken. Dit resulteerde in een grote lading moorden en dwang tot zelfmoord. Uiteindelijk was Hideyoshi alleen over. De Mori waren met nieuwe verbonden en beloften onderworpen, en zo had hij nog maar een grote vijand tegenover zich: Tokugawa Ieyasu. Na een paar kleine veldslagen sloten ze echter vrede, en bestond Japan nu uit twee rijken. Hideyoshi slaagt er in de jaren daarop nog wel in om de laatste paar kleine zelfstandige provincies te onderwerpen.

Hideyoshi hervormd het land daarop volledig. Hij laat systemen van politie ontwerpen, de geheime dienst wordt ingesteld, en het land verdeeld onder de nieuwe leenheren. Ook probeert hij een campagne te ondernemen richting China. China ziet zichzelf als het middelpunt van de wereld, en Hideyoshi ziet dit voor Japan ook wel zitten. De campagne mislukt echter gruwelijk. Als hij in 1598 sterft, krijgen de troepen bevel zich terug te trekken.

Nu was het de beurt aan Tokugawa Ieyasu om de totale macht naar zich toe te trekken. Hij was benoemd tot een van de vijf regenten van de opvolger van Hideyoshi, die nog minderjarig was. Na een paar kleine opstootjes komt het tot een grote slag: in 1600 wordt de slag bij Sekigahara geleverd. Uiteindelijk weet Ieyasu deze slag te winnen, en zo grijpt hij uiteindelijk de totale macht over Japan. Het bestuur wordt verplaatst naar een nieuwe hoofdstad: Edo, het huidige Tokyo. De Tokugawa blijven hier tot 1868 aan de macht, en de Edo-periode, genoemd naar zijn hoofdstad, wordt een periode van ongekende lange rust. Zie voor een lijst van Tokugawa shoguns in de 17e en 18e eeuw bijlage 3.

Inmiddels zijn er behalve Portugezen ook Hollanders geland. Deze waren op 19 april 1600 aangekomen met het schip de “Liefde”, dat, na een lange omzwerving langs Midden-Amerika nog maar 23 levende opvarende aan boord had, waarvan er slechts een paar in staat waren te lopen. Ieyasu vroeg zich af wie dit waren, en wat ze kwamen doen: ze droegen immers geen Portugese vlag. Het eerste contact tussen beide landen werd gelegd door William Adams, een Brit, die in dienst was voor de Hollandse compagnie. Ondanks tegenstribbelen van de katholieke tolken, wist Adams Ieyasu ervan te overtuigen dat het goed was om handel te drijven. Hij viel erg in de smaak bij de shogun, en mocht zich daarom, net als zijn mede-opvarenden Jan Joosten van Lodensteijn en Melchior van Santvoort, vestigen in Japan.

Ieyasu zou erg veel interesse hebben getoond voor Adams, ook omdat hij graag meer wilde weten over de technologie van het Westen. Aangezien hij in een strijd was verwikkeld met een grote groep vijanden, waarbij het om de alleenheerschappij van het land ging, kon hij alle hulp die hij kon krijgen, gebruiken. Adams liet hem de verschillende soorten vuurwapens zien die de Hollanders bij zich hadden, en daarbij ook de grote scheepskanonnen, Met name in die laatste wapens zou Ieyasu erg geïnteresseerd zijn, en volgens sommige bronnen zou hij deze hebben gebruikt in de slag bij Sekigahara. Wanneer dit waar is, zou de misschien wel belangrijkste veldslag van de Japanse geschiedenis, deels bepaald zijn door de hulp van een Hollands schip.

---

[2] De namen in Japan werden anders geschreven dan in Nederland. De eerste naam was de naam van de familie, de tweede die van de persoon zelf. Doordat machthebbers normaal gesproken hun macht overdroegen op hun kinderen, wordt meestal voor het gemak telkens alleen de tweede naam genoemd.

§1: Handel tussen Nederland en Japan

Hoewel er in Nederland steeds meer schepen in de richting van de Oost vertrekken, binnen 7 jaar vertrekken er maar liefst 65 schepen, gaat het niet goed met de Nederlandse zeehandel: de schepen zijn afkomstig van in totaal 14 verschillende handelscompagnieën, die elkaar beconcurreren in plaats van helpen. Door deze onderlinge concurrentie onder de kleintjes, weten de grootmachten Portugal en Spanje de macht in het Oost-Aziatische gebied te handhaven.

In 1600 begint in de Republiek het besef te groeien dat men zich, om nog een kans te hebben de lakens uit te delen in het gebied, zo snel mogelijk moet verenigen om gezamenlijk de vijanden te verslaan. In 1602 zijn het raadspensionaris van Holland Johan van Oldenbarnevelt en stadhouder prins Maurits die de verschillende partijen op 20 maart dwingen tot een compromis: de Verenigde Oost-Indische Compagnie is geboren.

Deelvraag: Hoe ontstond het handelscontact tussen Nederland en Japan?

§1.1: De VOC vestigt zich in Oost-Azië

Na een korte periode van nieuwe organisatie, werd er al vrij snel een eerste officiële VOC-expeditie uitgezonden naar Azië. In 1603 bereikte de eerste vloot, onder leiding van Steven van Haghen, Bantam. Bantam was de eerste plaats waar Nederlanders voet op Aziatische grond hadden gezet, door vanaf Kaap de Goede Hoop de oceaan recht door te steken. Van Haghen was hierdoor degene die de eerste handelspost voor Nederland stichtte. Vanuit deze eerste vestiging, die op zichzelf al zeer belangrijk was, aangezien het een belangrijk gebied was voor de peperproductie, begon de VOC haar imperium uit te breiden.

Volgens het verdrag dat de VOC met de Nederlandse regering had gesloten, mocht de Compagnie al haar acties uit naam van de Republiek uitvoeren. Dit was ter bevordering van de handel, waarbij alle middelen, diplomatie of dwang, waren gerechtvaardigd. Hierdoor kon de VOC beschikken over een grote militaire kracht, die regelmatig werd ingezet om Portugezen te verdrijven of om de inheemse bevolking tot handel te dwingen. De eerste grote inzet van militaire kracht volgde al vrij snel na de vestiging in Bantam: in 1605 trok Van Haghen met een legertje naar Ambon, bij de Molukken, om daar de Portugezen te verdrijven en een verbond te sluiten met de bevolking voor het verkrijgen van het alleenrecht voor het kopen van kruidnagelen. Hij verovert het Portugese fort Leitimor en doopt het om in fort Victoria.

Ondertussen vertrekken er al vele vloten van de VOC naar de Oost. Nog in hetzelfde jaar werd er in Maleisië bij het plaatsje Patani, een factorij gesticht, en in de jaren die volgden verschenen er steeds meer handelsposten van de Nederlanders. Deze opkomst was ook bij de Portugezen en Spanjaarden niet onopgemerkt gebleven. Net als bij de VOC voeren hun schepen in de naam van hun land, en beschikten ze over militaire voorzieningen. Hierdoor kwam het regelmatig tot schermutselingen. In 1604, een jaar na de verovering van fort Leitimor, vielen de Spanjaarden de Molukken aan, en heroverden delen van het gebied. De tot fort Victoria omgedoopte vesting bleef staan, en daarmee bleef de stevige greep van de Hollanders in het gebied.

Ondanks de vele meevallers ging het de VOC niet helemaal voor de wind. Al in 1603 was er van de regering een bevel uitgegaan dat het voortaan tot de taken van de VOC hoorde om de Portugezen in Oost-Azië zoveel mogelijk schade toe te brengen. Hierdoor moest er regelmatig slag worden geleverd, iets dat ook aan de kant van de Hollanders veel schade veroorzaakte. Zo werden meerdere aanvallen op de Portugese factorijen in Mozambique afgeslagen, en ook op Malakka wisten de Hollanders geen greep te krijgen op het land. Pas in 1607 werden de Portugezen langzaamaan verdreven en kreeg de VOC er meer macht. Ter verdediging werd hier onder andere fort Oranje opgericht.

§1.2: Japan nodigt de Hollanders uit voor handel

In Japan waren berichten rond de activiteiten van de Hollanders niet weggebleven. Ook Tokugawa Ieyasu kreeg berichten binnen over de factorij in Patani, die inmiddels een bekende naam had opgebouwd. Toen hij hoorde dat er meer mensen zoals Adams, Quaeckernaeck, Van Lodenstijn en Van Santvoort in de buurt zich hadden gevestigd met de bedoeling om handel te drijven, wilde hij erg graag meer van hen weten. Hij gaf William Adams toestemming om het schip de "Liefde" weer uit te rusten en het onder leiding van Quaeckernaeck en Van Santvoort naar Patani te sturen. Adams zelf moest blijven, waarschijnlijk omdat Ieyasu te veel op hem gesteld was. Zo voer er in 1605 een Japanse jonk naar Maleisië, met aan boord de bijna voltallige bemanning die 5 jaar eerder op Japan was aangekomen.

Bij de factorij aangekomen, bracht Van Santvoort het bericht aan het hoofd van de factorij, Victor Sprinckel, dat Ieyasu plannen had gemaakt om de Nederlanders in Japan toe te laten om daar handel te komen drijven. In februari 1608 werd Van Santvoort weer door Sprinckel teruggezonden om Ieyasu en Adams het berichten dat het aanbod was ontvangen, en dat er binnen korte tijd een stel Nederlandse schepen zou worden gestuurd. Quaeckernaeck, die niet mee terug was gegaan naar Japan, besloot zelf verder te reizen naar Johore, waar hij dienst nam in het VOC-leger. Hij sneuvelde echter in oktober 1606 in de slag bij Malakka.

De aangekondigde schepen, de 'Roode Leeuw met Pijlen' en de 'Griffioen' kwamen pas het jaar daarop, 1609, in Japan aan. De VOC-vertegenwoordigers, die op de schepen aanwezig waren hadden een brief mee van prins Maurits, en daarbij de nodige geschenken. In deze brief, vroeg prins Maurits de shogun om de Japanse havens open te stellen voor handel door Nederlandse schepen. De reis die de vertegenwoordigers, Abraham van der Broek, Nicolaes puijck, Francois Wittert en Van Santvoort, die als tolk fungeerde, maakten, is eigenlijk wel de eerste hofreis van de Nederlanders te noemen, van de vele die zouden volgen. Als reactie op deze brief stemt Ieyasu, hoewel hij inmiddels is opgevolgd door zijn zoon Hidetada en dus niet meer de grootste macht heeft, toe in het verzoek, en geeft de VOC, en daarmee de Republiek de officiële handelspas. Hij geeft aan elk van hen de volgende brief:

Orandabune Nihon ni tokai no toki izureno ura ni chakugan seshimuru to iedomo sôiarubekarazu zôrô.	Er wordt bevolen dat de Nederlandse schepen, zonder uitzondering, wanneer zij naar Japan komen, iedere baai kunnen binnenlopen.
Kyoko konomune o mamori iginaku ôraiserarubeku isasakano soi arumajiku en *sôrônari.* zij	In de toekomst moeten zij voortdurend af aan komen, dit in gedachten houdend, en
Yote kudan no gotoshi.	moeten dit in 't geheel niet verwaarlozen.
Keichô Jûyonen Shigatsu Nijûgonichi.	Het bevel luidt zoals hierboven
'Goshuin'. Chakusu Kurûnbeike.	Gedateerd 24 augustus 1609 'L.S.' Aan Jacques Groenewegen.[3]

Al voor de reis naar het hof, had de daimyo van Hirado zich zeer welwillend voorgedaan. Hij stelde zelfs een schip met 56 roeiers beschikbaar voor de lange tocht. Bovendien kocht hij gelijk al een grote hoeveelheid peper en zijde die de Hollanders aan boord hadden, een besluit dat hem uiteindelijk ruim 1200 gulden aan zou verliezen. Toch had zijn optreden succes, want toen de gezanten op 20 september 1609 terug kwamen, werd er door de scheepsraad besloten een nieuwe factorij op te richten. De houding van de daimyo was hierbij zo goed bevallen, dat

[3] "*De VOC in Azië*", Prof. Dr. M.A.P. Meilink-Roelofsz ea. p. 200-201, Ontleend aan de enige overgebleven versie, aangezien de andere drie verloren zijn gegaan.

de factorij te Hirado zou worden geplaatst.[4] Jacques Specx kwam aan het hoofd te staan, en hij werd vergezeld door nog zes andere Hollanders. Bij hen werd een kleine hoeveelheid goederen, namelijk zijde, lood, peper, en geld, achtergelaten voor de eerste handel. Na twee weken vertrokken de twee schepen, om terug te keren naar Bantam. De VOC kon tevreden zijn: Holland had het zeldzame recht verkregen om te handelen met Japan, een recht dat slechts voor weinigen gold, maar nog niet uitgesloten was.

Opvallend is het verschil waarmee de Hollanders werden bejegend ten aanzien van de Portugezen. Al vanaf het begin was er tussen de Japanners en de Portugezen altijd een zeker koelheid geweest, met name van de kan van Japan. Een logische verklaring hiervoor is de religieuze activiteit van de Portugezen. Bijna direct na het eerste contact, namelijk in 1543, werden er verschillende missionarissen zoals Sint Franciscus Xaverius, naar Japan gestuurd om het volk te bekeren tot het christendom; het katholicisme wel te verstaan. Dit sloeg erg aan, en zo waren er binnen korte tijd al vele duizenden Japanners bekeerd: in 1582 verschenen er zelfs verslagen waarin werd genoemd dat er inmiddels 145.000 bekeerlingen waren.[5] Dit was waarschijnlijk een beetje tegen het zere been, aangezien de toenmalige (belangrijkste, zie inleiding) heerser, Oda Nobunaga, juist de eenwording van Japan voor ogen had. Daarbij was het niet erg handig als er ineens een andere religie bij kwam. Ook de opvolgers van Nobunaga hadden dit ideaal, en zodoende waren ook zij niet blij met deze Jezuïeten. Overigens spreken sommige bronnen juist van Nobunaga als een vriend voor de Jezuïeten. Hij zou hun aanwezigheid en daarmee kennis van vuurwapens, graag gebruikt hebben voor zijn eenwordingsstrijd, aangezien hij ook veel last had van opstandige boeddhisten. Hideyoshi en met name ook Ieyasu waren hiertegen, en zagen deze christenen vooral als bedreiging. Onder hun leiding kregen de katholieken steeds minder rechten, en werden de boeddhisten juist weer meer in hun rechten gesteld.[6]

De Hollanders die aan boord van de "Liefde" waren aangekomen, hadden alles echter duidelijk anders aangepakt, en was er geen sprake geweest van bedreiging. Zij lieten weten dat zij oorlog voerden met die katholieke Portugezen en Spanjaarden, en dat ze slechts kwamen voor de handel. Wat bovendien nog veel belangrijker was: de nieuwste heerser, Tokugawa Ieyasu, had zijn oppermacht zelfs te danken aan de stuurman, William Adams. Zo hadden de Hollanders al een pré vergeleken met de Portugezen.

Conclusie

Er valt dus eigenlijk wel te concluderen dat het initiatief tot handel tussen de Republiek en Japan vanaf Japanse kant kwam, en niet van de Hollandse zoals te verwachten was. Ondanks dat de VOC probeerde op veel plaatsen factorijen te bouwen, was de Compagnie nog niet begonnen aan contacten met de Japanners. Hoewel de Portugezen al lang op Japan actief waren, zowel met economisch, ze waren er de importeurs van de vuurwapens, als op religieus gebied: zodra de contacten er waren werden er verscheidene missionarissen gestuurd om de bevolking te bekeren.Blijkbaar zag de VOC nog niet het directe nut van banden met Japan, en maakten ze er geen haast mee.

Achteraf blijkt het dus gelukkig voor de Republiek te zijn geweest dat er al wel enkele Hollanders, waarvan William Adams weliswaar Engels was, zich hadden gevestigd in Japan, en dat er daarmee al goede banden waren ontstaan. Doordat Ieyasu dicht bevriend was geraakt met Adams, had hij belangstelling gekregen voor het volk waarmee deze was gekomen. Toen bleek dat dit volk zich opnieuw in de buurt had gevestigd, was het een logische beslissing voor hem om contact met hen te leggen. Het is dus misschien wel te stellen dat deze vriendschap tussen een Brit en de eerste Japanse shogun het begin heeft betekend van een bijzondere Nederlands-Japanse handelsbetrekking.

---

[4] *"Nederlanders in Japan"*, H. Paul, p. 26
[5] "*De VOC in Azië*", Prof. Dr. M.A.P. Meilink-Roelofsz ea. p. 196
[6] *"Nederlanders in Japan"*, H. Paul, p. 17-18

§2: Afzondering Japan

Zoals al in de inleiding naar voren is gekomen, was China in de 16e eeuw het centrum van de (Aziatische) wereld. Oda Nobunaga sprak dit idee wel aan, en zo kreeg hij de wens om Japan deze status te bezorgen. Daarmee werd een van zijn redenen geboren om aan een verenigd Japan te bouwen. Uiteindelijk is het hem nooit gelukt: bij zijn dood was nog niet geheel Japan onderworpen, er bestond namelijk nog een groot gebied waar de Hojo-clan de macht in handen hield, en zijn expedities op het vasteland waren uitgelopen op een fiasco.

Hoewel Nobunaga's opvolgers Hideyoshi en Ieyasu niet direct het verlangen hadden om van Japan het wereldcentrum te maken, hadden zij beiden wel het ideaalbeeld voor ogen van een verenigd Japan, onder leiding van één heerser: de shogun. Voor dit ideaal hadden zij andere middelen in gedachten dan Nobunaga. Deze had namelijk gebruik gemaakt van de christelijke westerlingen, om met hun technologie de opstandige boeddhisten te kunnen verslaan. Bij zijn dood had hij het grootste gedeelte van hen kunnen vernietigen, en zo vormden ze geen groot gevaar meer voor Hideyoshi. Hij zag juist de kerstening als een groot gevaar voor de eenheid, en ontnam de christenen allerlei rechten. Ook Ieyasu die het werk uiteindelijk volbracht, was eigenlijk tegen het christendom, maar duldde het vanwege de handel. Met de binnenkomst van de protestantse Hollanders, die slechts voor handel en niet voor verspreiding van het geloof kwamen, greep hij de kans om wel handel te drijven met het westen, maar niet te veel last te krijgen van de kerstening.

In de ogen van Ieyasu moest Japan volledig op eigen krachten kunnen draaien, en dit idee werd overgenomen door zijn zoon Hidetada. Deze zou Japan sterk verzelfstandigen, waarna zijn zoon, Iemitsu, op zijn beurt Japan volledig zou afsluiten.

Deelvraag: Hoe kwam de afsluiting van Japan tot stand, en waarom werden de Hollanders hier grotendeels in ontzien.

§2.1: De Nederlandse factorij in strijd met de concurrentie

Hoewel de Hollanders nu een factorij hadden weten te vestigen in Japan, ging het nog niet bepaald voor de wind: Jacques Specx, die zowel voor commerciële als diplomatieke zaken verantwoordelijk was, kreeg al snel te kampen met een tekort aan goederen die werden aangevoerd. Hierdoor kon er vanaf de factorij geen handel worden uitgevoerd. Bovendien waren de Spanjaarden en Portugezen begonnen met een campagne bij de Japanse overheid om de toestemming aan de Nederlanders tot handel in te trekken. Eind 1610, iets meer dan een jaar nadat hij begonnen was in Hirado, vertrok Specx met een van de weinige schepen die langskwamen naar Bantam, om daar aan te dringen op een grotere hoeveelheid goederen.

Bij zijn terugkeer in Japan, ging hij onmiddellijk naar de shogun om een nieuwe handelspas aan te vragen, en daarbij ook direct te proberen invloed uit te oefenen op de Japanse overheid. Deze was namelijk tot het plan gekomen om zich te gaan bemoeien met de Nederlandse handel. Bovendien moest de overheid worden overtuigd van het ongelijk dat de Portugezen en Spanjaarden hadden in hun campagne. Hij werd hier zeer hartelijk ontvangen door Ieyasu, die, ondanks dat hij geen shogun meer was, toch nog stevig de touwtjes in handen hield, en kreeg alles waar hij om vroeg. Zelfs het verzoek om een grote mate van onafhankelijkheid voor de gouverneur van Nagasaki werd ingewilligd. Later zou hij te horen krijgen dat deze ontvangst heel anders was dan die van zijn Portugese en Spaanse collega's, die met grote koelte waren ontvangen.[7]

In 1612 begon de reis van Specx naar Bantam zijn vruchten af te werpen, en kwamen er regelmatig schepen langs voor handel. Samen met zijn opvolger als opperhoofd van de factorij, bezocht Specx in 1613 nog eenmaal Ieyasu, voordat hij terugging naar Bantam.

---

[7] "*De VOC in Azië*", Prof. Dr. M.A.P. Meilink-Roelofsz ea. p. 202

In 1613 kregen de Hollanders opnieuw een tegenslag: naast de Portugezen en Spanjaarden, kwamen nu ook de Britten naar Japan om te concurreren. Op 12 juni kwam Kapitein John Saris aan boord van de 'Clove' in Hirado aan. Deze was in 1610, als zevende expeditie in een reeks, vertrokken uit Engeland met de bedoeling om een brief van Jacobus I naar de shogun te brengen, uiteraard met het verzoek tot handel. Zodra William Adams, die zelf ook Brits was, dit hoorde, zond hij direct een brief aan het opperhoofd van de Engelse compagnie in Bantam, Augustine Spalding, dat Uraga een betere havenplaats zou zijn dan Hirado. Om onbekende reden is dit echter nooit gemeld aan de opvarenden van de 'Clove'. Het zou kunnen zijn dan de Hollanders hier de hand in hebben gehad, maar dat zijn slechts speculaties.

Adams ontving zijn landgenoten zeer hartelijk, en begeleidde hen naar de shogun, Tokugawa Hidetada, en zijn nog steeds oppermachtige vader, Ieyasu. Door de vriendschap tussen Adams en Ieyasu, stond de laatste automatisch positief tegenover de nieuwe westerlingen die ook slechts voor handel en niet voor kerstening naar Japan kwamen. Zodoende kregen ook de Britten een handelsvergunning uitgereikt door Ieyasu. Binnen twee maanden zou er een vergadering gehouden worden in Hirado, waarin werd besloten tot het oprichten van een factorij, die bemand werd door 8 Britten.

In 1614 werd Jacques Specx opnieuw naar Hirado gestuurd om opperhoofd van de factorij te worden. Weer viel het aantal schepen dat langskwam zwaar tegen, en de VOC schepen begonnen Portugese, Spaanse en ook Chinese schepen te overvallen om toch maar genoeg goederen aan te leveren in de factorij. De Engelsen hadden echter een bloeiende periode, uiteraard met hulp van 'kapitein Adams', doordat ze een goede aanvoer van Chinese goederen hadden. [8]

Hoewel Engeland en de Republiek ruim een eeuw lang goede vrienden waren geweest als twee protestantse staten die tegen het katholicisme van Spanje waren, begon deze verhouding vanaf 1600 te verslechteren. Doordat de republiek jarenlang de handen vol had gehad aan de oorlog met Spanje, was er geen tijd geweest om problemen te zoeken met de Engelsen. Toen echter de tachtigjarige oorlog ten einde kwam, werd de verhouding koeler. Terwijl een eeuw later de Britten met groot machtsvertoon over de Hollanders heen rolden, waren het in die tijd nog deze Hollanders die de grootste zeemacht in handen hadden. Zo kwam het, dat de Nederlanders, precies in de tijd dat de Engelsen zich in Japan vestigden, de "… open oorlog tegen de Engelse natie ter zee en te land…" verklaarden, om "… met vuur en zwaard hun schepen en goederen in beslag te nemen".[9] Volgens de Engelse geschiedschrijver Paske-Smith: "beheersten de Hollanders de zeeën en de enige Engelse schepen die in Hirado aankwamen, waren die welke dor de Hollanders veroverd waren."[10] Hiermee kwamen de Hollanders dus in slecht daglicht te staan bij zowel de Spanjaarden en Portugezen, als bij de Engelsen.

Op 1 juni 1616 overleed Tokugawa Ieyasu; een gebeurtenis die grote gevolgen zou hebben. Als eerste voor William Adams, die daarmee zijn grote vriend en beschermheer verloor, en daarmee een groot deel van zijn macht. Een veel groter effect had het op Tokugawa Hidetada, die de werkelijke shogun was, maar praktisch geen enkele macht had gehad door toedoen van zijn vader, onder wiens voogdij hij nog altijd stond. Met zijn vaders dood, kwam alle macht plotseling aan Hidetada toe, en deze maakte hier dankbaar gebruik van. Nog sterker dan zijn vader, voelde Hidetada een afkeer tegen het christendom. Hij verzwaarde de maatregelen die tegen deze religie waren getroffen, en liet dit zwaarder wegen dat het beschermen van de handel. Zijn eerste bevel in deze zaak luidde dat het aantal havens waar buitenlanders gebruik van mochten maken, zou worden beperkt tot Hirado en Nagasaki, waarna het aan de Engelsen en Hollanders werd verboden om in andere plaatsen dan Hirado te verblijven.

---

[8] *"De VOC in Azië"*, Prof. Dr. M.A.P. Meilink-Roelofsz ea. p. 203
[9] *"Nederlanders in Japan"*, H. Paul, p. 30
[10] *"Nederlanders in Japan"*, H. Paul, p. 30

Omdat nu zowel de Britten als de Hollanders het zwaarder kregen in hun pogingen tot handel met de Japanners, besloten ze om opnieuw te gaan samenwerken. Ze stelden een vloot op, waarmee ze de route van Portugese schepen konden afsnijden. Deze vloot begon zijn acties in 1620, vlak na de dood van William Adams, die in dat jaar stierf. Adams heeft dus niets meegemaakt van dit verbond tussen 'zijn' volken waar hij vandaan kwam. De verschillende bronnen zijn echter onduidelijk over het standpunt van de Japanse overheid bij deze acties. Twee mogelijkheden komen hierbij naar boven: aan de ene kant dat de Portugezen zich beklaagden bij de Japanse overheid, en vroegen hierbij de Hollanders en Engelsen het land uit te zetten. De laatste twee maakten zich er vlug vanaf door te zeggen dat het hier ging om het uitroeien van het katholicisme. Toch verbood het Japanse shogunaat verdere aanvallen op Portugese schepen.[11] Aan de andere kant wordt er gezegd dat de Portugezen zich inmiddels als zo impopulair hadden gemaakt bij de Japanners, dat deze er niet echt moeilijk over deden, zolang de gevechten maar niet in Japanse wateren plaatsvonden. Pas toen de Engelsen ook Chinese en een keer zelfs ook een Japans voertuig overvielen, werd er een officiële waarschuwing uitgegeven. Dit werd echter afgedaan met de smoes dat het hier ging om een bood waarmee priesters naar Japan werden gesmokkeld.[12]

§2.2: De Hollanders op weg naar een monopolie

Waarschijnlijk omdat de Engelsen de Hollanders hiermee sterk in de verlegenheid hadden gebracht, staakten de laatsten in 1622 het verbond. Met de dood van Adams was al een groot deel van de Engelse macht verloren gegaan, maar met het beëindigen van het verbond, zagen de Britten ook hun laatste beetje mach wegvloeien, en werd er nog in hetzelfde jaar besloten tot het opheffen van de factorij. Het Engelse opperhoofd weigerde echter, en kreeg in 1623 een brief, waarin het bevel tot opheffing na genoemd te zijn in het begin van de brief, nog eens herhaald werd aan het eind: "opdat U, na het bevel vóór in de brief gelezen te hebben, het niet moge vergeten voor U het laatste gedeelte gelezen hebt."[13]

Zo kwam er een einde aan een sterke concurrentie voor de VOC in hun weg naar de monopolie in Japan. Ondertussen was het de katholieke Portugezen en Spanjaarden ook al niet erg goed vergaan. Naast dat Hidetada als maatregel tegen de kerstening het aantal voor handel beschikbare havens had beperkt om betere controle te kunnen uitvoeren, was hij ook een stevige vervolging begonnen van christenen. Overal in het land werden kerken gesloten, en werden priesters in de ban gedaan. Veel van de gebeurtenissen rond deze vervolgingen werden gevolgd en beschreven door Melchior van Santvoort, de opvarende van de 'Liefde', die nog altijd in Nagasaki woonde. In 1622 was er bijvoorbeeld een grootscheepse actie gehouden, waarbij er 55 christenen werden opgepakt, en vervolgens levend verbrand. In 1623 trad Hidetada af als shogun, om plaats te maken voor zijn zoon Iemitsu. Deze was zelfs nog wreder tegen de christenen, en alles werd door hem in het werk gesteld om het christendom uit te roeien. Onder zijn beleid werden niet meer vooral in Nagasaki vervolgingen gepleegd, maar waren christenen door het hele land niet meer veilig. Deze wreedheden tegen de christenen bezorgde hem al vrij snel de bijnaam "Nero van Japan".[14] Aangezien de Spanjaarden de sterkste verspreiders waren van het katholicisme, is het niet zo raar dat de banden tussen Spanje en Japan gauw verslechterden. In 1624 werd de handel met Spanjaarden dan ook officieel verboden door het shogunaat.

Nu ook de Spanjaarden het land hadden verlaten, bleven er nog vier partijen over: de Nederlanders, Portugezen, Japanners en Chinezen. Aangezien de Chinese zijde een grote populariteit kende onder de Japanse bevolking, werd dit al gauw een van de belangrijkste

---

[11] "*De VOC in Azië*", Prof. Dr. M.A.P. Meilink-Roelofsz ea. p. 204
[12] "*Nederlanders in Japan*", H. Paul, p. 30
[13] "*Nederlanders in Japan*", H. Paul, p. 31
[14] "*Nederlanders in Japan*", H. Paul, p. 32

handelswaren. Om deze reden besloot de VOC leiding om een directe zijdehandel met China te starten. Het liep echter niet zo goed als ze hadden gehoopt, en daarmee waren de effecten ook niet groot genoeg. De Hollanders konden in de buurt een eilandje krijgen om een factorij te bouwen. Vanaf hier werd een grootschalige handel gevoerd, en de VOC versterkte zijn handelspositie in Japan opnieuw. Toch bleven de Portugezen een groot probleem, en ook waren er veel Japanse kooplieden die veel concurrentie boden. Door allerlei vriendjespolitiek aan het hof van het shogunaat, konden deze Japanse handelaren veel meer invloed uitoefenen, om zo meer rechten te verwerven. Een groot probleem voor de Nederlanders hiervan was dat Portugese schepen in open wateren geplunderd konden worden voor de lading, maar de Japanse niet, aangezien dit zou zorgen voor een slechte naam bij de Japanse overheid.

Op 6 april 1633 vaardigde Iemitsu een wet uit die de eerste zou zijn in een reeks van drie, die zou zorgen voor de afsluiting van Japan. Hoewel de wet ging om het afsluiten van het land, iets wat natuurlijk het hele volk aanging, werd deze in het begin slechts in het geheim verspreid onder de machthebbers van Nagasaki. Pas na een jaar zouden ook alle inwoners de strekking van de wet op aanplakbiljetten kunnen lezen: “Het is katholieke priesters verboden naar Japan te komen; het is verboden Japanse wapens naar andere landen te exporteren; het is Japanners verboden naar het buitenland te gaan, tenzij hun schip over een pas beschikt.”[15] Weer een jaar later, op 12 juli 1635, werd deze wet herhaald, maar dit keer in verscherpte vorm: de tweede wet uit de reeks. Volgens deze wet mochten de Portugese schepen alleen nog maar aanmeren in Nagasaki, werd het Japanners, verboden naar het buitenland te reizen, en werd het Japanners die al in het buitenland waren, verboden om terug te keren. Hiermee werd voor veel Japanners het contact met het buitenland volledig afgesneden. Op 23 juni 1636 werd de tweede wet nog uitgebreid, niet als nieuwe wet, en werden alle kinderen van Portugees-Japanse afkomst, samen met hun Japanse moeders, verbannen. Voor de Portugezen betekenden deze wetten dat ze zich voortaan nog maar op één plek konden bewegen: Deshima, een kunstmatig eilandje net voor de kust van Nagasaki. Dit eilandje was gebouwd in de vorm van een waaier, omdat, zoals verschillende bronnen zeggen, de shogun bij de vraag naar de vorm van het eiland, slechts had gezwegen en gewapperd met zijn waaier.

In 1637 brak de Shimabara-opstand uit, genoemd naar de plaats waar de meeste opstandelingen zich ophielden. De opstand was een reactie op het keiharde beleid dat het shogunaat voerde tegen het christendom, en bestond voor het grootste gedeelte uit christelijke boeren en krijgers, met hulp van enkele boeren die het gewoon niet eens waren met de belastingen. Het shogunaat dacht de opstand snel te kunnen verslaan, en stuurde een legertje. Dit werd echter met gemak tegengehouden, doordat de opstandelingen over veel moed en materiaal beschikten, en het leger slechts een laag moreel had en een slechte leiding. Hoewel de uiteindelijke uitslag al vanaf het begin duidelijk was, vroeg het shogunaat toch om Nederlandse hulp in de strijd. Iemitsu zal hierbij gedacht hebben aan zijn grootvader, Ieyasu, die de slag bij Sekigahara had gewonnen met hulp van geschut van de ‘Liefde’. Aan de andere kant kan het ook bedoeld zijn als test voor de Hollanders, aangezien zij ook christelijk waren. Het zittende opperhoofd van de Nederlandse factorij, Nicolaes Couckebacker, kwam met dit verzoek voor een dilemma te staan. Het was namelijk laat in het seizoen, en de wind zou binnen een korte tijd gaan draaien. Wilde hij dus nog zorgen dat de schepen van een goede wind gebruik konden maken, moest hij ze dus zo snel mogelijk wegsturen. Aan de andere kant wilde hij ook de gunst van de autoriteiten tegenwerken. Daarom besloot hij uiteindelijk om het fluitschip, de ‘Rijp’, te sturen voor de strijd. Zo kon hij zijn handelsbewind zo goed mogelijk laten doorgaan. Tussen 25 februari en 12 maart 1638 vuurde de ‘Rijp’ in totaal 426 kogels af. Op die laatste dag werden de Hollanders bedankt voor hun hulp, naar men zei, omdat de troepen van de shogun het fort van de opstandelingen zo dicht genaderd waren, dat ze zelf geraakt zouden kunnen worden. Waarschijnlijk was dit echter omdat de kanonnen niet

[15] *“Keizers en shogun”*, W.J. Boot, p. 95

het bedoelde effect hadden, en de Japanners zich schaamden dat ze buitenlandse hulp hadden ingeroepen.[16]

Op 11 april 1638 werd het fort van de opstandeling door de shogunale troepen veroverd, en de vijfendertig- tot veertigduizend opstandelingen die er nog waren, werden ongenadig afgeslacht. Er waren hooguit een paar honderd mensen die deze slachting overleefden. Met deze genadeloze afstraffing kwam er, precies een halve eeuw na de eerste maatregelen, een einde aan het christendom in Japan. De Japanse overheid had haar conclusies getrokken: Nobunaga had de christenen te vriend gehouden, voor hun hulp bij zijn campagnes tegen de boeddhisten, Hideyoshi had ze geduld voor hun hulp bij het onderwerpen van Kyushu en Korea, Ieyasu had het katholicisme eveneens toegestaan, maar alleen om de handel te beschermen. Nu de boeddhisten vredelievend waren geworden, Japan herenigd was, en Korea niet in handen had kunnen blijven, waren de katholieken niet meer van nut. In tegendeel: ze zorgden nu alleen nog maar voor onrust en verdeeldheid onder het volk, waarvan de opstand in Shimabara in 1638 een goed voorbeeld was.[17] Het christendom was via de Portugezen het land binnengekomen en verspreid, en hiermee werden zij ervan verdacht de opstand bij Shimabara te hebben gesteund. In 1639 zond Iemitsu dan ook de derde wet van de reeks uit, opnieuw in het geheim naar de plaatselijke autoriteiten, waarin opnieuw strengere regels werden gesteld voor de bestrijding van het christendom, en, nog belangrijker, dat de Portugezen niet langer welkom waren. Zouden dezen toch komen, dan zou hun schip worden vernietigd, en de bemanning ter dood gebracht. In 1640 lieten de Japanners zien zich aan hun woord te houden, en werden de zestig bemanningsleden van een Portugees schip dat gekomen was om de handel te doen herleven, zonder pardon terecht gesteld.

§2.3: De VOC verwerft een voorrangspositie

De Hollanders hadden van de eerste twee wetten eigenlijk nauwelijks iets gemerkt. Ze waren gekomen om te handelen, en de VOC stuurde geen mensen mee die het protestants-christelijk geloof zouden verspreiden. Omdat het christendom als een gevaar werd gezien door de Japanse overheid, maar er geen sporen waren van de vorm die de Nederlanders hadden, werden dezen getoetst op hun houding tegenover het katholicisme. Aangezien ook in Nederland een stevige strijd had gewoed tussen protestanten en katholieken, de tachtigjarige oorlog was pas sinds 40 jaar ten einde gekomen, hadden de Hollandse handelaren een grote afkeer van alle katholieken gebruiken. De bewoners van Nagasaki werden bijvoorbeeld verplicht gesteld om elk jaar op een kruisbeeld te trappen, om te laten zien dat ze hier niets van moesten hebben. De Nederlandse protestanten hadden hier uiteraard geen problemen mee. Zo schikten zij zich in de eisen van de Japanse overheid.

Ook bij de derde, en strengste, wet, kwamen de Hollanders wonderbaarlijk goed weg. Hoewel het nog eens duidelijk verboden werd om buiten Hirado te verblijven, mochten ze de factorij behouden. Daarmee kon de handel toch nog doorgaan, en was Holland het enige westerse land dat dit voorrecht had. Twee belangrijke bijkomstigheden: een opperhoofd mocht niet meer dan een jaar achter elkaar de leiding hebben, en eens in de zoveel jaar was moest een opperhoofd een hofreis naar Edo maken om eer te geven aan de shogun – zulke hofreizen waren in 1635 al aan alle daimyo van Japan met hun complete huishouding verplicht gesteld: deze reizen waren erg duur, en bovendien moest elk jaar een deel van de familie als gijzelaars achterblijven; zo zouden deze daimyo ervan weerhouden worden om in opstand te komen. Slechts voor de enkele Hollanders die zich al eerder ergens in Japan hadden gevestigd en inmiddels een gezin hadden, vielen deze regels zwaar: zo moest Melchior van Santvoort na 39 jaar verblijf in Japan, waarvan de laatste 24 in Nagasaki, waar

[16] *"Nederlanders in Japan"*, H. Paul, p. 34-35
[17] *"Nederlanders in Japan"*, H. Paul, p. 36

hij inmiddels zo goed als iedereen kende, en ondanks zijn lange en goede betrekkingen met het Japanse shogunaat, zijn spullen pakken en vertrekken. Hij was hiermee de laatste opvarende van de 'Liefde' sinds de aankomst in 1600 die Japan zou verlaten. Toen bekend was geworden dat de Hollanders de enige westerlingen in Japan waren die nog handel mochten drijven, werd dit met een groot feest gevierd in Batavia, waar men een bloeiende handel als monopoliehouder zag aankomen.

In februari 1639 had Couckebacker Hirado verlaten om het opperhoofdschap door te geven aan François Caron. Deze vertrok gelijk het jaar dat jaar nog naar Edo om bezwaar te maken tegen een verzoek van Japanse kooplieden, die hadden voorgesteld om de Nederlanders naar Nagasaki te halen, aangezien de handel daar was gestagneerd door de afwezigheid van de Portugezen. In Hirado was echter net uitgebreid, en de Hollanders hadden zich te stevig gevestigd om alles zomaar achter te willen laten. Iemitsu stelde Caron in het gelijk, en de factorij kon blijven waar deze was. Op Carons verzoek om het verbod op koperexport in te trekken, en de regels rond de vertrekmomenten van de schepen te verlichten, ging de shogun niet in. In 1640 maakte de factorij een ongekende stijging van de invoer mee van 6.300.000 gulden; er werd echter slechts een winst van 850.000 gulden op gemaakt.[18]

Hoewel Iemitsu vond dat het verdrijven van de katholieken en daarmee de verspreiding van het katholieke geloof genoeg was voor het beschermen van de eenheid in Japan, waren er aan het hof in Edo ook stemmen die vonden dat alle buitenlanders het land uit gezet moesten worden. De belangrijkste onder hen is Inoue Masashige, een officier van de Bakufu, de Japanse politie. Deze kreeg van Iemitsu toestemming om in het geheim een reis te maken naar Hirado om een controle uit te voeren op de Nederlandse factorij. In Hirado kwam Inoue in contact met de gouverneurs van Nagasaki en de plaatselijke daimyo. Via deze hoge functionarissen kon Inoue mee met een controle in de Nederlandse factorij. Caron had niets gemerkt van de opzet van Inoue, en liet rustig alles zien. Gelukkig voor hem waren er nergens kruizen en andere (katholiek-) christelijke voorwerpen aanwezig, aangezien dit waarschijnlijk zijn dood, en misschien ook wel de verbanning van de Hollanders had betekend. Wel werd hij ernstig gewezen op het opschrift op een van de nieuwe pakhuizen: "Anno Domini 1639". Dit verwees naar Christus en was daarmee een uiting van het christendom. Er werd bevolen de nieuwe pakhuizen af te breken, een bevel dat de zuinige Hollanders veel pijn deed. Anders dan de Spaanse en Portugese missionarissen die altijd hadden willen onderhandelen voor zich ergens bij neer te leggen, zag Caron in dat tegenstribbelen de situatie alleen nog maar zou verergeren, en hij gaf bevel de pakhuizen te vernietigen. In het begin ging het afbreken nog vrij langzaam; pas toen de daimyo van Hirado dreigde met de onthoofding van enkele Hollanders, riep Caron de hulp in van 200 scheepslieden en ook nog een stel Japanse werkers.

Op 11 mei 1641 ontving Caron het teleurstellende bericht dat de factorij in Hirado op bevel van de shogun ontbonden zou worden, en dat de handel slechts als eerbetoon aan Iemitsu's grootvader, Ieyasu, zou worden voortgezet, aangezien deze de handelspas had afgegeven die de Nederlanders nog altijd vol respect bewaarden. Deze handel zou echter worden gevoerd vanaf Deshima.[19] Andere bronnen melden overigens dat de verhuizing waarschijnlijk werd veroorzaakt door het christelijke opschrift op het pakhuis, aangezien er op Deshima een betere controle mogelijk was, en geen ruimte was tot uitbreiding.

Deshima zou nu voor ruim 20 decennia Nederlands territorium blijven: een plaats waar handel gedreven werd, en waar Japan nog het laatste contact had met het westen; een plaats waar regelmatig hoge ambtenaren langskwamen om te controleren of er werkelijk geen kruizen en andere beelden aanwezig waren zonder te beseffen dat de protestantse Hollanders daar een al minstens zo grote afkeer van hadden; een plaats waar in november de laatste schepen met de noordenwind naar Batavia vertrokken, om tot in de volgende zomer een isolement achter te laten voor tien tot vijftien Hollanders; een plaats waarvan de Hollanders

[18] "*De VOC in Azië*", Prof. Dr. M.A.P. Meilink-Roelofsz ea. p. 208
[19] "*Nederlanders in Japan"*, H. Paul, p. 45

met trots konden zeggen dat ze de enigen waren dat ze een dergelijke situatie hadden kunnen bemachtigen. De Hollanders zouden in hun afzondering een korte tijd steeds minder rechten krijgen, en daarmee ook nog een deel van hun vrijheid verliezen. In de winter zouden de achterblijvende mensen een sombere periode ingaan, zonder enig contact met hun eigen wereld, met als enige afleiding de spelletjes die ze zelf speelden om de tijd te doden, en de regelmatige controles van de Japanse ambtenaren. In de zomer kon deze somberheid overgaan in angst, als de komst van het eerste schip op zich liet wachten, om vervolgens weer te veranderen in grote blijdschap wanneer deze dan toch kwam, en daarbij ladingen brieven en dergelijke meebracht. Pas in 1854 zou de situatie werkelijk veranderen, wanneer de Amerikanen met veel machtsvertoon Japan weer tot opening zouden dwingen.

Conclusie

De afsluiting van Japan is duidelijk in stappen gegaan. Het begon allemaal met Oda Nobunaga, die het idee had om Japan tot een eenheid te maken. Zijn opvolger, Toyotomi Hideyoshi, ging hiermee door, en kreeg het plan erbij om van Japan een machtig handelsrijk te maken. Dit lukte echter niet. Zijn opvolger, Tokugawa Ieyasu, op zijn beurt besloot Japan alles op zichzelf te laten doen. Hij versloeg de laatste familie van opstandelingen, en voltooide de eenwording van Japan. Ten behoeve van de handel had deze het christendom geduld, en zelfs gebruik gemaakt van hun kennis om zijn macht veilig te stellen. Zijn zoon, Hidetada, die het christendom zag als bedreiging voor de eenheid, begon direct na het overlijden van zijn vader met maatregelen om het christendom te beperken. Ook werden de toegangen voor de buitenlanders beperkt door slechts twee havens open te stellen. Zo kon de controle vergroot worden.

Pas met de volgende generatie, met Iemitsu, zouden deze maatregelen het leven voor de christenen bijna ondraaglijk worden. Er werden grootscheepse vervolgingen gevoerd, en langzaamaan werd het christendom uitgeroeid. Toen in 1632 de Shimabara-opstand werd afgeslagen, kwam het shogunaat tot het inzicht dat de katholieken de problemen veroorzaakten. Daarmee werden de Spanjaarden de deur gewezen. Aangezien de Nederlanders protestants waren, en nog nooit waren betrapt op het bezitten van voorwerpen als kruisbeelden, mochten deze voorlopig blijven. Japan was daarmee zo goed als afgesloten. Nog een verdergaande stap werd ondernomen door de Hollanders te verbannen naar Deshima. Daar zou de controle volledig worden uitgevoerd, om zo de kans op verspreiding van het christendom zo klein mogelijk te maken. Daarmee is het dus wel te stellen dat het feit dat de Hollanders protestants waren, de grootste voorwaarde heeft geschapen om te kunnen blijven. De Japanners waren blijkbaar toch nog nieuwsgierig genoeg om een kleine poort open te houden om nog iets mee te krijgen van wat er op de rest van de wereld gebeurde. Behalve de protestantsheid van de Hollanders, was ook de toegeeflijkheid van belang. In tegenstelling tot veel Portugese en Spaanse diplomaten, deden de Hollanders vaak onmiddellijk wat hen werd bevolen, zonder eerst nog proberen te onderhandelen. Dit zal voor de Japanse overheid het idee hebben gegeven dat de Hollanders te vertrouwen waren, geen verkeerde gedachten zouden verspreiden, en daarmee geen gevaar zouden zijn voor de eenheid van Japan; hetgeen, naar het lijkt, het hoogste goed was voor de Japanse shoguns.

§3: De VOC op Deshima

Vanaf de verbanning van de Hollanders naar Deshima, zouden er ruim twintig decennia van afzondering volgen. Het kunstmatige eilandje was ongeveer ten grote van de Dam in Amsterdam en gaf onderdak aan een vaste bemanning van vijftien personen en daarbij de tijdelijke bemanning van personen die met het schip mee waren gekomen voor het overbrengen van de goederen. Op dit eiland werd voor de aanwezigen goed duidelijk hoe stevig de Japanse overheid aan haar principes vasthield: de Hollanders mochten daar komen, maar de rest van Japan was verboden terrein. De meeste mensen die bleven na aankomst van een schip, zouden ook voor een paar jaar aanwezig zijn. Zo zaten deze mensen dus vaak drie winters opgesloten op een eilandje, met vijftien landgenoten, te wachten op het volgende seizoen, terwijl de controles door bleven gaan.

Deelvraag: hoe zag het leven er uit voor de bewoners van Deshima?

§3.1: Het verblijf

Het begon allemaal al bij de aankomst. Wanneer er een nieuw schip de haven van Nagasaki kwam binnen gevaren, werd dit gedaan onder een groot feestgedruis. Maar, zodra de bemanning van het pas aangekomen schip aan land kwam, kwamen de controles. Direct bij het aan land stappen werd iedereen gefouilleerd. Hiermee werd er gecontroleerd of er geen voorwerpen zoals kruisbeelden, rozenkransen en andere smokkelwaar aan land werd gebracht. Alsof dit nog niet ongastvrij genoeg overkwam, was er een paar meter later opnieuw een uitgebreide controle met fouillering. Dit systeem, waarbij een tweede ambtenaar de eerste controleert, werd overal in Japan toegepast, en bij de Hollanders, die toch uit het westen kwamen, was dit zeer zeker niet anders. De enige die hier van werd vrijgesteld, was het opperhoofd van de factorij. Door deze ontvangst, hadden de meeste bemanningsleden sterk het gevoel dat ze niet welkom waren. Misschien was dat ook wel een beetje de bedoeling van de Japanners, om zo te zorgen dat deze Hollanders zich vooral niet te veel thuis gingen voelen in Japan, waardoor ze eventuele verkeerde gedachten zouden kunnen uitzaaien onder de Japanse bevolking. Gelukkig zou dit beeld wel snel veranderen, wanneer ze in het huis van het opperhoofd kwamen, dat was gebouwd en ingericht als een modern Westers huis.

Ook het uitladen van de goederen werd grondig gecontroleerd. Alle spullen werden apart onderzocht, en van veel kisten werd eerste gekeken of er niet geknoeid was met de verzegeling. Een geluk voor de Hollanders was dat de Japanners over het algemeen wel boeken toelieten, waardoor de mensen ter plaatse zich niet te veel hoefden te vervelen wanneer ze moesten wachten op een volgend schip. Vreemd genoeg werden veel controleurs langzaamaan vrij soepel. Nederlanders mochten bijbels, psalmboeken en zelfs geschreven preken meenemen. Ook wordt er melding gemaakt van wapens die door opperhoofden aan land konden worden gebracht, en voorvallen dat de Japanners het simpelweg te veel moeite vonden om alle buskruit die op een schip aanwezig was, tijdelijk ergens anders op te slaan.[20]

Godsdienstig werden de Hollanders als christenen uiteraard ook stevig aan banden gelegd. Aangezien het shogunaat bang was voor kwade invloeden van het christendom, werd iedereen die op het vasteland het christendom beleed, vervolgd, en vaak streng gestraft. De Japanners in Nagasaki, maar ook de Chinezen die nog in Japan kwamen, moesten jaarlijks een kruisbeeld vertrappen, om aan te tonen dat ze hier geen enkel probleem mee hadden. Om een of andere reden hoefden de Hollanders dit niet te doen. Waarschijnlijk hadden dezen al genoeg getoond niets te maken willen hebben met aanhangers van het katholicisme, ze hadden immers hulp geboden bij het afslaan van de christelijke opstand bij Shimabara. In het begin mochten de Hollanders echter ook niets aan hun eigen geloof doen, maar in de jaren

[20] *"Nederlanders in Japan"*, H. Paul, p. 95

vijftig van de 17e eeuw, werd dit versoepeld: zondagen mochten gevierd worden, mits het binnenshuis gebeurde en zo gold het ook voor andere gebruiken aangaande het christendom. De theorie van de Japanners hierachter was dat de Japanse burgers er op deze manier niets van zouden merken, en wanner dit al gebeurde, dan zouden ze het nog niet kunnen volgen. Op deze manier zouden alle gevaren dus kunnen worden uitgebannen. Overigens werd er wel bij elk nieuwkomend schip zeer streng gecontroleerd of er geen katholieke missionarissen aan boord waren. Hoewel veel regels al vrij snel versoepelden, zou deze regel nog tot diep in de 18e doorwerken. Waarschijnlijk kwam dit door arrestaties van missionarissen die op andere plekken door Portugezen het land binnengesmokkeld werden.

Het systeem van komen en gaan van schepen werd door de Japanners zeer strikt volgens een schema gecontroleerd. Elk jaar was er een ultimatum waarop het laatste schip moest zijn vertrokken: de twintigste dag van de negende maand. Al viel deze 20 september midden in een periode van zeer slecht weer, dan nog werd hier geen uitzondering op gemaakt. In de praktijk kwam het er op neer dat het schip dat slechts de haven uitvoer, om net daarbuiten weer voor anker te gaan in afwachting van weersverbetering. Dit ultimatum was er overigens niet voor niets. Telkens aan het eind van de herfst, draaide de wind dusdanig dat de schepen niet meer fatsoenlijk naar Batavia konden reizen. Aangezien de Japanse overheid wilde voorkomen dat Hollanders zich te veel thuis zouden gaan voelen, mochten schepen niet overwinteren in Nagasaki. Zodoende brak uiterlijk op 20 september, en soms zelfs al eerder, een stille en eenzame periode door voor de achterblijvers op Deshima.

Toch zullen deze achterblijvers zich lang niet altijd hebben verveeld. Zoals al eerder genoemd, waren er boeken aanwezig die door opperhoofden waren meegebracht. Aangezien veel mensen die op de factorij bleven konden lezen, bracht dit een goede bron van tijdsbesteding. Een ander belangrijk middel om de verveling tegen te gaan was het vieren van een feest als nieuwjaar. Bij dit feest, dat op een andere dag valt dan het Chinese nieuwjaar, wat de Japanners in die tijd nog vierden, werden vele ambtenaren uit de buurt uitgenodigd, en soms ook lagere werkers uit Nagasaki. Nieuwsgierig als ze waren kwamen de meeste genodigden maar wat graag langs, zodat ze een indruk konden krijgen van de westerse cultuur. Aan de andere kant werden de Nederlanders ook van harte uitgenodigd bij feestelijkheden aan Japanse kant. Zo schreef Engelbert Kaempfer in de 17e eens dat er eens bij het Matsoeri-feest een complete tribune was gebouwd voor de Hollanders, zowel de gewone als ‘zwarte Hollanders’ zoals de Japanners de Javaanse slaven noemden. Misschien hadden de Hollanders hier al wel enige invloed gehad op de Japanners, aangezien deze wel krenterig genoeg waren om de tribune op kosten van de factorij te laten bouwen.[21]

Waarschijnlijk is het maar goed geweest dat deze afleiding werd geboden voor de mensen die op Deshima overwinterden. De winter kosten namelijk erg lang duren, en zolang er geen nieuwe schepen kwamen, was er een totale afzondering van de westerse wereld. Niemand kreeg nog berichten vanuit Batavia, laat staan van andere plaatsen. De dag dat het eerste schip zich weer aandeed, was dan ook een dag van groot feest voor de Hollanders. Het schip deed zich aan met een reeks saluutschoten om iedereen er op te wijzen dat ze eraan kwamen. Soms bleef de wind echter verkeerd, en duurde het dagen, weken of zelfs maanden voor het eerste schip kwam. Hoe langer de saluutschoten op zich lieten wachten, hoe groter de vertwijfeling onder de Hollanders op Deshima. Men begon zich af te vragen of er ooit nog wel een schip zou komen, of het was vergaan, of dat er misschien een nieuwe oorlog zou zijn ontstaan tussen de Republiek en Engeland. Wanneer het schip dan eindelijk kwam, betekende dit dan ook een enorme opluchting. Men werd vaak overladen met brieven van familieleden die in Batavia waren achter gebleven, men mocht immers geen vrouw en kinderen meenemen. Bovendien moest er weer uitgepakt worden, gecontroleerd, getaxeerd, verhandeld, en tot slot alles weer ingepakt. Een karwij dat meestal een week of vier duurde.

[21] “*Nederlanders in Japan”*, H. Paul, p. 102

§3.2: Hofreizen

Al in 1634 had Tokugawa Iemitsu bevolen dat elke daimyo elk jaar een reis moest maken naar Edo, om de shogun eer te bewijzen. Dit was om te voorkomen dat daimyo plannen kregen om in opstand te komen tegen de zittende macht. Toen in 1639 Japan dichtging, waren de Hollanders de enige buitenlanders die nog het hele jaar door in Japan waren.[22] Om deze reden vond de shogun het nodig dat ook de Nederlanders elk jaar lieten zien dat ze groot respect voor hem hadden. Terwijl de reis voor de daimyo altijd weer een grote opgave was, temeer ook omdat ze vaak familieleden als gijzelaars moesten achterlaten, was het voor de Hollanders juist een geweldige ervaring: ze kwamen er immers nooit aan toe om ook maar een stap buiten Nagasaki te zetten. Met deze reizen zagen de leden van het gezelschap plotseling enorme stukken land van Japan, en kreeg men een goede indruk van de cultuur in de rest van het land. Bij deze reis stond was het opperhoofd van de factorij natuurlijk de baas, en waren er altijd een paar leden van Deshima aanwezig, zoals de chirurgijn en de secretaris. Daarnaast was er nog een groot gevolg van Japanners: politiemensen en een heleboel knechten voor het dragen van spullen en de draagstoelen. Het opperhoofd werd bij deze reizen met extreem veel respect behandeld, en kreeg daarom een luxe stoel. De andere Hollanders kregen slechts een simpele stoel. Alle knechten moesten, uiteraard, lopen.

De tocht naar Edo bestond grofweg uit drie delen: een korte landweg, de zeereis en de lange landweg.[23] Het eerste stuk, van Nagasaki naar Shimonoseki, duurde ongeveer tien dagen. Het tweede stuk, naar Osaka, ging per boot, en duurde ongeveer twee weken, maar dit verschilde nogal, aangezien er ook wel eens maar tot Muro werd gevaren, om dan over land naar Osaka te trekken. Vervolgens kwam het langste stuk, over land van Osaka naar Edo. Deze reis duurde ongeveer 40 dagen. Grofweg was men dus ongeveer 10 weken onderweg, voor men daadwerkelijk in Edo was aangekomen. In Edo moest er meestal eerst gewacht worden op toetstemming om bij de shogun te komen. Het wilde nogal eens gebeuren dat deze zich ziek meldde, om aan te geven dat hij hen niet waardig achtte om hem te zien. In de ogen van de Japanners waren de Hollanders namelijk erg vies; de Japanners waren gewend om elke dag een bad te nemen, terwijl de Hollanders hier niet zo'n behoefte aan hadden. Soms kon het gebeuren dat een gezelschap helemaal niet tot de shogun werd toegelaten, en zonder audiëntie de geschenken moest achterlaten, om weer de tocht naar Nagasaki te ondernemen. De langste hofreis die bekend is geworden door overgeleverde verslagen, is de reis in 1649-1650, die maar liefst zes maanden duurde. Dit was vooral te wijten aan het lange wachten in Edo, om vervolgens weer weg te worden gestuurd. Deze reis bleek uiteindelijk niet eens geslaagd te zijn, aangezien de gezanten niet in de gelegenheid waren gekomen om de shogun te spreken.[24]

Fig. 1, Route van de hofreis

[22] De Chinezen lieten hun huisvesting na de handelstijd onbewoond achter, terwijl er op Deshima altijd VOC-personeel aanwezig was.
[23] http://uchiyama.nl/nghofreisnav.htm, zie figuur 1
[24] "*Nederlanders in Japan*", H. Paul, p. 129

§3.3: De teloorgang van de VOC

Nadat de belangrijkste wetgevingen waren geweest, was het een lange periode erg rustig op Deshima. Iedereen wist wat hij moest doen, en alles werd volgens de regels gedaan. De handel groeide daarom ook tot grote hoogte. Er zijn zelfs ogenblikken geweest waarop men bij de VOC de handel in Japan als de meest veelbelovende handel zag van het Oost-Aziatische imperium van de Hollanders: tussen 1641 en 1671 voeren er maar liefst 217 schepen naar Nagasaki, dat is per jaar gemiddeld 7. Het aantal dat verging lag op 12. De winst die in de 17e eeuw in Japan werd gemaakt, lag tussen de 300.000 en 1.850.000 gulden. Lange tijd betaalden de Japanners de ingevoerde goederen gebruikelijk met zilver, maar in 1668 voerde shogun Ietsuna, de zoon van Iemitsu, die in 1651, het jaar waarin zijn vader stierf, aan de macht was gekomen, een verbod in op het betalen met zilver. Er werd daarom overgegaan op het betalen met gouden en koperen munten. In 1695, inmiddels onder de volgende shogun, genaamd Tsunayoshi, was de waarde van de munten echter zo sterk aan het dalen, dat er moest worden geprobeerd de verhoudingen te veranderen. De Hollanders kwamen met het voorstel dat zij de uitgevoerde goederen voortaan steeds meer met koper zouden betalen. Dit verzoek werd ingewilligd.

Hoewel het in de 17e eeuw erg goed ging in de handel, trof shogun Ietsuna in 1672 een beperkende maatregel die tot 1684 van kracht zou blijven. Het ging hier om een maatregel die ervoor zorgde dat een groep van tien vooraanstaande kooplieden, vooraf de prijzen van de nieuw aangevoerde artikelen vaststelde. Kwamen ze bij deze onderlinge prijsafspraken niet tot een compromis, dan konden de Hollanders weer vertrekken zonder ook maar iets verkocht te hebben. De Hollanders noemden dit ook wel de Taxatiehandel. In 1685 ging shogun Tsunayoshi over op een limitering van de hoeveelheid aangeleverde goederen. De Hollanders mochten voortaan voor een bedrag van 300.000 Taels (ongeveer 855.000 gulden) verhandelen, en de overheid zou een vaste prijs bepalen voor de zijde. Wanneer de zijdeprijs was vastgesteld, mochten de andere goederen vrij verhandeld worden tot het genoemde bedrag.[25] Zowel Hollanders als Japanse handelaren verzetten zich hiertegen, en bereikten in 1691 een tijdelijke verhoging van 100.000 Taels (ongeveer 285.000 gulden). De Japanse overheid bleef ondanks protesten van zowel Hollandse als Japanse kant de controle op de Hollandse handel vergroten. In 1715 werd onder het bewind van Ietsugu, de kleinzoon van Tsunayoshi en inmiddels de zevende Tokugawa shogun, het aantal schepen dat de haven bij Deshima mocht aandoen vastgesteld op 2. In 1790, onder Ienari, de elfde shogun van de Tokugawa familie, werd dit zelfs verminderd tot 1. Zo versterkte de Japanse overheid de controle op het contact met het buitenland, hoewel dit ten koste ging van de handel.

Ook op andere plaatsen in de Oost ging het slecht met de VOC. Door de enorme groei van het imperium dat de Compagnie had opgebouwd, was er een gigantisch diplomatiek stelsel opgezet. De winst van de VOC ging dan ook voor een zeer groot deel op aan diplomatieke doeleinden, en veel te weinig aan nieuwe handelsondernemingen. Daarbij kwam dan nog eens dat er ook een steeds grotere concurrentie opkwam van de kant van Engeland. Engeland lag inmiddels ver voorop in technologie, terwijl de Republiek ver achter bleef lopen bij het opgang komen van de industriële revolutie. Ook de Franse revolutie in 1789 bleek grote gevolgen te hebben. Ook in de Republiek der Nederlanden hadden Fransgezinde revolutionairen hun kans gezien, hadden er in 1795 de Bataafse Republiek uitgeroepen, en stadhouder Willem V naar Engeland verjaagd. Deze stelde daar voor om de koloniën in Oost- en West-Indië tijdelijk aan Engeland af te staan. Het gouvernement van Batavia meldde trouw te zijn aan de Staten-Generaal van de nieuwe Republiek, maar weigerde om inmenging van de Fransen in het koloniale bestuur toe te staan. De Staten-Generaal, die in 1795 een verbond hadden gesloten met Frankrijk, namen daarop alle rechten van de VOC over, en ontbonden de

[25] "*De VOC in Azië*", Prof. Dr. M.A.P. Meilink-Roelofsz ea. p. 213

Heren XVII, de hoogste macht binnen de compagnie. Er werd een nieuw bestuur aangesteld, waarvan de leden door de Staten-Generaal werden gekozen. In 1799 werd tenslotte de vergunning niet meer verlengd, en werden alle bezittingen, inclusief schulden, door de staat overgenomen.

Voor Deshima zal dit echter een minder groot verschil hebben gemaakt dan te verwachten was. Voor de Japanse overheid maakte het geen enkel verschil of de schepen nu direct van een staat, of slechts van een compagnie waren; de controles en regelgeving werden dan ook niet veranderd. Een duidelijk teken van hoe weinig waarde de Japanners aan deze gebeurtenissen hechtten, is te zien in het feit dat de geschiedschrijvers van het hof in een groot werk over de geschiedenis van Japan uit 1853, geen enkele melding hiervan maakten. Ook de Bataafse Republiek ging gewoon door met de handel in Japan. Er bleef worden voldaan aan het jaarlijkse bezoek van een schip. Het enige verschil was dat de schepen langzaamaan steeds vaker gehuurd waren dan gekocht, aangezien de Republiek steeds meer schepen kwijtraakte in oorlogen met landen als Engeland. De meeste schepen werden gehuurd van Amerikanen, die na de onafhankelijkheidsoorlog van 1775-1783 een groot overschot had aan kapersschepen.

Hoewel de Hollanders steeds verder gingen achterlopen op de rest van Europa, veranderde er in Deshima maar zeer weinig, en bleven zij de enige westerlingen die toegang hadden tot Japan. Pas in 1854 waren het de Amerikanen die met veel machtsvertoon de Japanse overheid tot opening van de havens dwongen. Daarmee was de bijzondere positie van de Hollanders ten einde gekomen.

Conclusie

Waarschijnlijk is het voor de bewoners van Deshima een afwisselende tijd geweest in de periodes dat ze po het eiland actief waren. In de zomer kon het een drukte van belang zijn, wanneer er schepen aankwamen, en er allerlei spullen verhandeld werden. aan de andere kant kon het in de winter een haast angstige periode zijn, doordat men voor bijna een half jaar van de westerse wereld was afgesneden. Zeker wanneer het eerste schip van het seizoen erg lang op zich liet wachten kon het een angstig gevoel geven om zo afgezonderd te blijven.

Ondanks de afzondering in de winter, zal het voor de bewoners vaak ook wel relatief goed te doen zijn geweest: ze mochten immers veel van hun eigen gebruiken zoals zondagsviering en christelijke feesten, blijven houden, mits het niet onder ogen van de Japanners was. Ook hadden ze de mogelijkheid tot lezen, wat ook veel tijd kon doden. Voor het opperhoofd was de jaarlijkse hofreis ook een mooie gelegenheid om er even tussenuit te gaan, en een groot deel van het land te zien. Dit was vaak dan ook een hoogtepunt voor hem en de bewoners die met hem mee gingen.

Zo rond het einde van de 17^{e} eeuw werd de situatie waarschijnlijk minder mooi. Er kwamen namelijk minder schepen, de controles werden versterkt, en daarmee was er dus minder voor handen, waardoor de verveling toe kon nemen. Het is dus waarschijnlijk dat de mensen die in de 18^{e} eeuw als vaste bemanning op Deshima waren, elke winter een zeer groot gevoel van eenzaamheid en verlatenheid hebben gekend; veel meer dan hun voorgangers uit de 17^{e} eeuw.

§4: De Breskens-affaire

Al jarenlang waren er in Europa geruchten geweest dat er ten oosten van Azië een eilanden groep moest liggen waar overal goud en zilver voor het oprapen lag. Deze "goud-en-zilvereilanden" waren een object geworden voor rederijen uit heel Europa. Vooral Portugezen, Spanjaarden en Hollanders waren jaren op zoek geweest, maar hadden deze eilanden nooit kunnen vinden. In 1642 werd er door de raad van Indië besloten om opnieuw een expeditie op te zetten. Het hoofddoel zou worden om een handelspost op te zetten in Tartarije, maar onderweg daarnaar toe moest er ook gelijk nog worden gezocht. Daarop vertrokken de schepen de "Breskens" onder leiding van Hendrick Cornelisz Schaep, en de "Castricom". Ze trokken langs de oostkant van Japan, aangezien de Goud-en-zilvereilanden in het oosten moesten liggen, maar tijdens een storm raakten ze elkaar kwijt. De "Breskens" bleef in een mooie baai liggen om op de "Castricom" te wachten. Toen ze hier door de bevolking aan land werden genodigd, werden tien leden van de bemanning, onder wie kapitein Schaep, gevangen genomen.

Sinds de Shimabara-opstand in 1639, had de Japanse overheid een volledig verbod doen uitgaan op alles wat ook maar in de kleinste vorm met het katholicisme gerelateerd kon worden. Daarnaast waren Nagasaki en, nog voor twee jaar, ook Hirado de enige havens die geopend waren voor vreemdelingen. In 1640 hadden de Japanners hun standvastigheid bewezen, door de gehele veertigkoppige bemanning van een Portugees schip dat de handel had willen doen herleven te executeren. Voor de katholieken was het dus nu onmogelijk om via de toegestane wegen het land in te komen. Daarom gingen de missionarissen die toch wilde proberen het christendom te verspreiden in Japan, via smokkelroutes met Japanse vissers mee, of zelf vermomd als Japanse vissers. Door deze acties werd het argwaan van de Japanners ontzettend aangewakkerd, en alles wat zich op een plek bevond waar het niet hoorde te zijn, werd gezien als een katholieke dreiging.

Deelvraag: Waarom werden de protestantse Hollanders gevangen genomen, hoe werden ze behandeld, en hoe kwamen ze weer vrij?

§4.1: De gevangenneming

Op 10 juni 1643 dreef de "Breskens" een baai binnen, vlakbij de plaats Yamada, in de provincie Nambu.[26] De plaatselijke bevolking had nog nooit eerder zulke vreemdelingen gezien, en ze trokken daarom heel wat bekijks. Ongelukkig genoeg waren er vlak voor de "Breskens" twee dingen gebeurt in de omgeving: ten eerste was er een bevel uitgegaan dat de grensbewaking vooral niet mocht verslappen, en dat elke verdachte waarneming onmiddellijk moest worden gemeld in Edo. Ten tweede was er juist een groep Jezuïeten opgepakt, die plannen hadden om het christendom te verspreiden. het is dus niet zo raar dat de autoriteiten er direct vanuit gingen dat dit ook de bedoeling was van dit geheimzinnige schip. In de Daghregisters die Schaep en zijn onderkoopman Bijlvelt bijhielden worden meldingen gemaakt van vele uitwisselingen van simpele goederen als messen en andere gebruiksvoorwerpen. Ook kreeg de bemanning de opdracht om zich gastvrij te gedragen, en zo werd er aan de Japanners drank aangeboden.

Natuurlijk werd er direct een ambtenaar van de politie naartoe gestuurd, om te kijken wat dit allemaal moest voorstellen. De naam van deze ambtenaar was Urushido Kanzaemon. Deze had al snel door dat het inderdaad westerlingen waren, en probeerde een manier te vinden om de groep gevangen te nemen zodat ze naar Edo konden worden gebracht. Helaas voor hem vertrok de "Breskens" zo gauw de voorraden waren ververst. Hij wist dat dit hem niet in dank zou worden afgenomen door het shogunale bestuur, en met hem wist de hele bevolking van

[26] Zie kaart op bijlage 1

Nambu dit. Omdat iedereen een straf vreesde voor het laten ontsnappen van Jezuïeten, hoopte iedereen vurig dat het schip terug zou komen. Hun hopen werd beloond, want door een hevige storm, was de "Breskens" gedwongen terug te keren. Aangezien ze de eerste keer hartelijk waren ontvangen, plande Schaep om enkele dagen in de baai te vertoeven, om daarna weer op zoek te gaan naar de goud-en-zilvereilanden. Ze wisten echter niet dat de situatie hier sterk veranderd was.

Kanzaemon had inmiddels voorbereidingen getroffen voor het geval het schip terug zou keren. De hele bevolking was ingelicht, en wist dat ze de bemanning op nieuw met open armen moesten ontvangen, om ze niet achterdochtig te maken. Zelf probeerde hij Schaep over te halen om met de hele bemanning mee te gaan naar Yamada, de grootse plaats in de buurt, om daar wat beter te kunnen praten en handelen. Schaep stemde toe, maar slechts om met een totale groep van tien man mee te gaan. Om geen argwaan te wekken stemde Kanzaemon hierin toe. Op weg naar Yamada werden de Hollanders op paarden gezet, onder het mom dat dit veel luxer was. Toen deze de paarden bestegen, ontdekten ze dat ze ineens ingesloten werden op de paarden. Ze voelden aan dat het verkeerd ging, stegen af, en wilden weer teruglopen. Pas toen kregen ze door dat de hele heuvel achter hen plotseling vol stond met Japanners: ze waren in de val gelopen.

§4.2: De reis naar Edo

Nu Schaep en zijn bemanning eenmaal waren gepakt, werden ze stukken minder vriendelijk behandeld. Het werd hen duidelijk gemaakt dat ze werden gezien als misdadigers, en werden geboeid, en kregen een strop om de nek gelegd. De Hollanders kregen al snel door dat ze werden aangezien voor Portugese Jezuïeten, en probeerden uit te leggen dat ze uit Holland kwamen, en Japan goedgezind waren. Er was echter niemand die hen kon verstaan, en ze werden verder meegevoerd. De eerste avond kregen de gevangenen voedsel, en mochten de boeien los. 's Nachts deden alle tien echter geen oog dicht van angst. De volgende ochtend kwam Kanzaemon aan met schrijfgerij, en gebaarde dat ze een brief mochten schrijven naar het schip.

Nadat ze deze brief hadden geschreven, ging de groep op weg. De komende dagen zouden ze telkens grote afstanden afleggen, waarna ze 's avonds regelmatig werden verhoord. De standaard vraag was of ze "Nanbans" waren, de benaming van de Japanners voor Portugezen en Spanjaarden, dat letterlijk "Zuidelijke Barbaren" betekend. Om de vraag te illustreren maakten de Japanners er kruistekens bij, en gaven aan dat de gevangenen deze moesten kussen. Toen dezen dit zeer duidelijk weigerden, was dit een goed teken: het waren misschien toch niet van die gevaarlijke Jezuïeten.

Op een nacht werd er plotseling opdracht gegeven om het huis waar de groep die nacht in verbleef, volledig op te ruimen, en iedereen kreeg bevel zich fatsoenlijk aan te kleden. Er bleek een hoge functionaris te komen, Inoue Masashige[27], om de zaak over te nemen van Kanzaemon. Na de Hollanders weer stevig te hebben ondervraagd met de dezelfde vragen als gebruikelijk, voerde hij hen verder naar Edo. Aangezien er duidelijke aanwijzingen waren dat deze gevangenen niet zomaar Jezuïeten waren, die een gevaar vormden doordat ze het christendom wilden verspreiden, werd de groep van Schaep niet als misdadigers behandeld. Dit besefte de groep heel goed, aangezien ze onderweg meerdere vormen van martelingen hadden gezien: bij hun aankomst in Edo kwamen ze langs een veld waar misdadigers waren gestraft, vaak me de meest gruwelijke straffen die een mens kon bedenken.[28]

In Edo aangekomen werd de groep ondergebracht in het huis waar normaal het opperhoofd van Deshima verbleef. Hoewel verslagen van opperhoofden vaak niet erg positief waren over

[27] Dit is dezelfde als de ambtenaar die de controle op Hirado uitvoerde, en ervoor pleitte om de Hollanders naar Deshima te verbannen (zie §2.3).
[28] Zie bijlage 2

dit verblijf, waren Schaep en zijn mannen zeker niet ontevreden, aangezien ze maar al te goed wisten hoe de Japanners met 'echte' misdadigers omgingen. Opvallend is dat de groep in Edo relatief vrij kon rondlopen. Toen ze op een dag naar het huis van Inoue moesten, werden zij bewaakt door slechts hun herbergier.[29] Bij Inoue werden zij verhoord door ambtenaren en tolken, en moesten hun hele verhaal vertellen over hoe en waarom ze zo ver naar het noorden waren gereisd. Ze antwoordden dit naar waarheid, en kregen bij afscheid nog een kom sake, een gisthoudende Japanse drank. Dit zou het eerste verhoor van een lange reeks worden.

§4.3: De verhoren in Edo

De verhoren van de Hollanders gingen een lange tijd door, met telkens opnieuw dezelfde vragen, en telkens het verzoek om een kruisbeeld te kussen. Telkens gaven de Hollanders hetzelfde antwoord, en weigerden ze het beeld te kussen, het soms spogen ze er zelfs op, om maar duidelijk te maken hoe groot hun afkeer was. Op een dag werden ze in contact gebracht met een groep Jezuïeten, die was gekomen om Chuan[30] te redden. Aangezien de Republiek in oorlog was met Spanje, voelden de Hollanders een haat tegen deze groep Spanjaarden. Ze vroegen toestemming om deze papen zelf te 'behandelen', maar dit werd het geweigerd. Ze zagen dat de katholieken zwaar gefolterd werden, waarna ze zelf weer op hun gebruikelijke manier ondervraagd werden. Ter afsluiting kregen ze nog wat sake, waarna ze opgetogen over de afloop van die dag terugkeerden naar hun verblijf.

Hoewel de Hollanders duidelijk hadden kunnen maken dat ze geen bedoelingen hadden om het christendom te verspreiden, en ook hadden laten weten dat ze Hollands waren en niet Portugees of Spaans, waren ze nog niet in staat geweest om hun reis zo ver naar het noorden te verklaren. Ondertussen werden Schaep en Bijlvelt regelmatig apart genomen om te worden ondervraagd, aangezien de Japanners door hadden dat deze twee de leiding over de groep hadden. Daarnaast was er ook een boodschap naar Deshima gestuurd, om het zittende opperhoofd, Jan van Elseracq te ondervragen. Deze meldde dat hij wist over een expeditie naar Tartarije, en dat de Breskens een van de twee schepen was geweest. Ook wist hij dat Schaep hier de leiding over had. Tevreden ging de ambtenaar met twee VOC-tolken terug naar Edo, om dit verhaal te verifiëren bij Schaep.

Het was inmiddels 30 september toen de tien Hollanders bezoek kregen van twee tolken uit Hirado, die een bericht uit Nagasaki brachten, dat Elseracq "op 's keijsers costen"[31] naar Edo kon komen. De tolken bleven in Edo, maar ze konden, tot de grote spijt van Schaep en zijn mannen, niet in hetzelfde huis blijven. Ze waren namelijk dienaren van de daimyo van Hirado, en moesten daarom in de ambtswoning van deze daimyo verblijven. Dit in tegenstelling tot een stel Portugese tolken, die recht boven hun hoofd sliepen. Het contact hiermee bleef echter beperkt, doordat Bijlvelt, de enige die Spaans en Portugees sprak, deed alsof hij deze talen niet kende.

Op 1 oktober 1643 moesten de tien gevangenen naar het huis van Inoue komen, om opnieuw ondervraagd te worden, nu met kennis van het verhaal van Elseracq en met behulp van de nieuwe tolken. Opnieuw werd gevraagd wat het doel van de reis was geweest en waarom ze aan land waren gegaan; ook werden ze ervan beschuldigd de waarheid eerst achtergehouden te hebben, maar Schaep wist Inoue ervan te overtuigen dat dit kwam doordat er geen goede tolk aanwezig was geweest om het duidelijk te kunnen maken. Aan het eind van het verhoor meldde Inoue dat de groep binnen korte tijd voor de hoogste raadsheer moest verschijnen. Bij het vertrek raadde hij hen vriendelijk aan om tegen deze raadsheer alles direct en eerlijk te vertellen, en wenste hen succes. Hij zei dat ze binnenkort vrijgelaten zouden

[29] "*De gevangenen uit Nambu"*, Reinier Herman Hesselink, p. 97
[30] Zie bijlage 2, "Anatsurushi"
[31] "*De gevangenen uit Nambu"*, Reinier Herman Hesselink, p. 117

worden, en terug zouden kunnen naar Nagasaki. Blijkbaar vond hij hun verhaal goed genoeg overeenkomen met het verhaal van Elseracq.[32]

Op 9 oktober was het dan zover, en moesten de mannen naar het kasteel van Tokugawa Iemitsu komen. Daar was de hoogste raad bijeengekomen, zelfs Iemitsu zelf was aangeschoven, en het woord werd gevoerd door Inoue. Deze kwam opnieuw met dezelfde vragen, om ook de antwoorden direct aan de raad te laten horen. Zeker voor Iemitsu moet het belangrijk zijn geweest om de reden van het verschijnen te horen. Er waren immers twee arrestaties geweest, binnen een maand.[33] Dit maakte dat hij erg bang was voor een bondgenootschap tussen de verschillende christelijke landen tegen het antichristelijke Japan. De Hollanders lieten echter zeer duidelijk weten dat zij van die papen niets moesten weten, en dat die in hun land ook werkelijk niet welkom waren, en andersom al evenmin. Het onderwerp kwam terug op de tocht naar Tartarije, en de Japanners verbaasden zich er sterk over dat mensen ergens heen wilden varen waar ze geen kaarten van hadden. Ze snapten niet dat dit juist het doel was van de reis: de route via zee ontdekken. Na een tijdje nam het gesprek een bijzondere wending. In Edo waren namelijk plannen gemaakt om samen met de Hollanders een aanval uit te voeren op Manila. De shogun wilde daarom precies weten hoe Westerse gevechten op zee werden gevoerd, en wat alle werking van de materialen was. Uiteindelijk sloot Inoue het gesprek af door te melden dat de groep nog een keer moest verschijnen voor de raad, en zei er dringend bij dat ze werkelijk de waarheid moesten spreken, omdat ze anders dezelfde folteringen zouden moeten ondergaan als de Portugezen.

In de laatste verhoring kwam Inoue terug op de standaard vragen, en daarbij waarom ze bepaalde dingen niet eerder hadden laten weten, zodat dit misverstand nooit zou hebben bestaan. De Nederlanders bleven zo goed mogelijk antwoorden, en bleven zoveel mogelijk vleien bij de Japanners. Uiteindelijk moesten ze van Inoue een ‘contract’ tekenen, waarin ze beloofden terug te keren naar Japan wanneer de shogun daarom zou vragen. Dit was vooral om het feit te verbergen, dat de Japanners zich ervoor schaamden dat ze hun eigen bondgenoten hadden opgepakt. Na nog enkele formaliteiten, beloften en eerbewijzen, waren de Hollander uiteindelijk vrij om terug te keren naar Nagasaki.

Conclusie

Kort gezegd werden de Hollanders slechts om een vervelend misverstand gevangengenomen. Door recente arrestaties van katholieke missionarissen, leek het er sterk op dat deze groep mannen hetzelfde doel had gehad. De Japanners konden ook niet weten dat het puur door het slechte weer kwam dat de Hollanders bij Nambu hadden moeten aanmeren. Na hun arrestatie werden de leden van de groep in eerste instantie als misdadigers behandeld, maar naarmate de tijd vorderde en er meer verhoren waren geweest, werd het voor de Japanse overheid duidelijk dat het gevaar achter deze figuren helemaal niet zo groot was als het geleken had. Uiteindelijk werden ze, toen ze in Edo waren, zelfs zo vrij gelaten dat ze zich bijna geheel zelfstandig door de stad konden bewegen.

De belangrijkste aanleiding van de vrijlating was dat bleek dat de groep niet uit mensen die het katholieke geloof wilde verspreiden bestond. Ook de getuigenis van Jan van Elseracq, met daarna precies hetzelfde verhaal uit de mond van Schaep, maakte dat het duidelijk was dat deze mannen niets misdaan hadden, maar door een stom toeval in deze problemen waren verzeild geraakt.

---

[32] *“De gevangenen uit Nambu”*, Reinier Herman Hesselink, p. 119

[33] De ander was aan de andere kant van Japan, waar de groep Jezuïeten was opgepakt.

Conclusie

Het blijkt moeilijk om de verhoudingen tussen Hollanders en Japanners kort en bondig te omschrijven, als het gaat om de periode waarin de VOC zich in Japan had gevestigd. Allereerst is het goed om te noemen dat er op zijn minst een zeer bijzondere relatie was. In een tijd van isolatie, was de Republiek immers het enige land van de Westerse wereld dat nog toegang kreeg. Hieruit blijkt toch wel dat er een goed gevoel van vertrouwen van de kant van de Japanners was ten opzichte van de Hollanders. Blijkbaar waren zij er genoeg van overtuigd dat de Hollanders niet het grootste gevaar zouden verspreiden wat de Japanse overheid zich kon indenken: het katholicisme. Uit bijna alle daden van het Tokugawa shogunaat blijkt immers de angst voor dit katholicisme, en bijna alle daden zijn dan ook gericht op het bestrijden ervan, al dan niet in directe vorm.

Aan de andere kant moet ook weer gezegd worden dat beide partijen niet zozeer goed met de ander kon opschieten, maar vooral uit waren op het eigen belang. De Hollanders waren uiteindelijk naar Japan gekomen, slechts om handel te drijven en zichzelf daarmee te verrijken. De Japanners op hun beurt, wilden de cultuur afschermen van, in hun ogen, kwade invloeden van buitenaf zoals het katholicisme. Toch wilde de Japanse overheid op de hoogte blijven van wat er in de wereld om hen heen gebeurde, en hoe het met de techniek stond. Zo haalde ook Japan er vooral voordelen voor zichzelf uit.

Ik denk dat er uit deze twee verschillende verhoudingen valt te concluderen dat er in de 17^{e} en 18^{e} eeuw sprake was van een positief-zakelijke verhouding. Met positief-zakelijk bedoel ik dat alle banden onderling slechts op eigen belang gericht zijn, maar wel in een band van vertrouwen. Wanneer het Japan immers slechts om de handel was gegaan, zouden Portugezen zeer zeker binnen zijn gebleven.

Daarmee kom ik gelijk nog een keer terug op een misschien wel het belangrijkste gegeven in deze periode: in Japan heeft het katholicisme waarschijnlijk voor het grootste gedeelte de geschiedenis bepaald. De machthebbers werden zich namelijk door dit katholicisme bewust dat ze hun eigen cultuur wilden bewaren, en hun eenheid vasthouden. Zonder, was het leven waarschijnlijk gewoon doorgegaan, en was alles langzaamaan veranderd. Nu waren er massa's regels speciaal gericht op het beschermen van de maatschappij, waardoor deze meer bij de oude bleef.

Ook de Hollanders hebben hun verhoudingen met de Japanners aan dit katholicisme te danken. Wanneer zij namelijk niet protestants geweest, dan waren ze er net zo goed uitgeknikkerd, en was er niets overgebleven van wat zo mooi was begonnen. Aan de andere kant, wanneer het katholicisme niet naar Japan was gekomen, hadden de Hollanders ook nooit hun uitzonderingspositie kunnen bemachtigen.

Daarmee kom ik op een derde kenmerk van de verhoudingen tussen de Hollanders en Japanners: ze waren bondgenoten in hun strijd tegen het katholicisme. Een bondgenootschap dat sterker hield dan welk militair bondgenootschap ook.

Bronvermelding

Boeken

- *"De VOC in Azië"*, door Prof. dr. M.A.P. Meilink-Roelofsz ea.
- *"De gevangenen uit Nambu"*, door Reinier Herman Hesselink. Zutphen, 2000
- *"Nederlanders in Japan"*, door H. Paul. Weesp, 1984
- *"Keizers en shogun"*, door W.J. Boot. Salomé, 2001

Internet

- www.uchiyama.nl, bij de kopjes "Geschiedenis van Japan" en "Nederlanders in Japan"
- http://www.vocsite.nl/geschiedenis/tijdbalk.html
- http://www.vocsite.nl/geschiedenis/handelsposten/index.html
- http://www.voc-kenniscentrum.nl/vocoverzee.html

Afbeelding

Hofreisroute. Overgenomen van http://www.uchiyama.nl